

VERA KRŽIŠNIK-BUKIĆ, *Cazinska buna 1950, »Svjetlost«, Sarajevo, 1991., (reprint: Ljubljana, 1993), 541 str.*

Cazinska krajina – prostor sjeverozapadne Bosne, u svim je povijesnim vremenima bio poprište krvavih vojnih pohoda i sukoba. Povijest toga kraja, nekada sastavnog dijela Hrvatskoga kraljevstva, svoje bitne sastavnice mijenja nakon turskog osvajanja, kada, nasuprot Vojnoj granici, postaje jedno od ključnih turskih vojnih graničnih uporišta. Nekada naseljena katoličkim življem, Cazinska krajina turskim prodorima, pogibijom, raseljavanjem i prelaskom starosjedilaca na muslimansku vjeru, ulazi u svijet islama, ostajući u njemu do današnjih dana. Na razmeđu kršćanstva i islama, duboko ucijepljena u korijene tradicionalizma i orijentalne kulture, Krajina će tijekom idućih stoljeća predstavljati poprište prelamanja interesa i sukobljavanja država, naroda i vjera u okružju kojih se nalazila.

Knjiga V. Kržišnik-Bukić bavi se jednim suvremenim, konkretnim događajem iz povijesti toga kraja koji je u publicistici i historiografiji poznat pod nazivom Cazinska buna 1950. godine.

U predgovoru (V.–XII.) autorica ističe da je područje Cazinske krajine uzela kao metodološki uzorak istraživanja, jer se na njemu prelamaju »glavne karakteristike razvoja čitave zemlje u prvom poslijeratnom periodu« (V.).

Osvrćući se, nadalje, na izvore i literaturu (X.–XXIV.), predstavlja najvažniju korištenu izvornu građu (vojno-sudska dokumentacija), te kao poseban izvor koji je u velikoj mjeri nadomještao nedostatak dokumenata – sjećanja i memoarske zapise sudionika i suvremenika bune. Ovaj tip građe, iako najživotniji i za istraživača posebno izazovan, ipak je, kao što ćemo kasnije vidjeti, najviše podložan subjektivnosti viđenja, političkoj obojenosti stavova davaoca izjava, te ga stoga teško možemo smatrati građom prvorazrednog značenja.

Pogled na »Jugoslovenske i krajiške prilike prije bune« naslov je prvog dijela knjige (1–69), u kojem autorica ukazuje na društveno i gospodarsko ozračje prvoga poslijeratnog razdoblja, smatrajući da su državne mjere prema selu i seljaštvu (forsirana industrijalizacija nasuprot zanemarivanju poljodjelstva, prisilno stvaranje seljačkih radnih zadruga, obavezan otkup poljoprivrednih proizvoda, radne obveze, porezi i dr.) uzrokovali stvaranje jakog antidržavnog naboja koji je ponegdje uzrokovao socijalne nemire.

Slijedeći potom povijesno naslijeđe Cazinske krajine (15–30), autorica se posebno zadržava na razdoblju 20. st., napose II. svjetskom ratu. Pokušavajući, međutim, razriješiti uzročnost tadašnjih krvavih međunacionalnih obračuna u Krajini, autorica kao osnovni izvor koristi osobna sjećanja preživjelih, čije su izjave sukladne njihovim nacionalno-vjerskim određenjima. Sva krivnja za temeljito istrebljenje ionako malobrojnog srpskog življa svaljuje se na Hrvate (kojih na tim prostorima ima neznatan postotak), smatrajući da su muslimani (za koje i sama navodi da su masovno popunjavali ustaške postrojbe) ostali po strani ili su čak zaštićivali i spašavali pojedine srpske obitelji.

»Opšte prilike pred bunu« (31–69) poglavlje je koje nas neposredno uvodi u ozračje vremena koje je prethodilo nemirima. Uočava se potpuna zapostavljenost tamošnjega gospodarstva i izrazita kulturno-prosvjetna zaostalost. Nepovjerenje prema »Huskinom kraju«, proglašenje čitavih sela (muslimanskih) ustaškim, svemoć malobrojnih Srba koji su, dokopavši se vodećih političkih položaja, revanšistički istupali prema nesrpskom stanovništvu – samo su najvažnije odrednice cazinskog poraća. Zaostaci višestoljetne islamske tradicije (mногоženstvo, otpor zbog zabrane nošenja zara i feredže ženama) kao i konkretne gospodarske prilike (nasilna kolektivizacija, otkup praćen nasilnim mjerama policijskih organa, neravnomjerni porezi, nasilno stvaranje seljačkih zadruga) – sve je to postupno dovelo do kulminacije nezadovoljstva i izbijanja bune.

»Ustanak« – njegove neposredne pripreme, organizacija i ciljevi, izbijanje i slamanje – tema je druge velike cjeline knjige (73–271). Autorica se ukratko bavi podrijetlom, životnim putem i osobnim preokupacijama vođa ustanka (Mile Devrnja, Milan Božić i Ale Čović) te iscrpno opisuje brojne sastanke koji su u sklopu priprema neposredno prethodili ustanku. Smatrajući da, iako su motivi ustanka bili isključivo socijalne naravi, nije postojao njegov cjelovitije i smislenije razrađen program i cilj. Ustanak je trebao izbiti istodobno u više okruga (cazinskom, bihaćkom, kladuškome i slunjskom). Na Jurjevo, 6. svibnja 1950. zbila se Cazinska buna, koja je trajala jedan jedini dan. Najviše »uspjeha« ustanici su imali u najbolje pripremljenom, cazinskom okrugu gdje je razoružana milicijska stanica u Tršću, opljačkane zadruge u okolnim selima i izvršen neuspjeli napad na Cazin. Gušenje ustanka uslijedilo je istoga popodneva, a provodile su ga vojne postrojbe iz Bihaća i Banja Luke, te (kasnije) iz Sarajeva i Beograda. Slijedilo je »čišćenje terena«, hvatanje seljaka po okolnim šumama, zatvaranje (u cazinski zatvor dovedeno je 600–700 ljudi). Ukupno je poginulo 13 ustanika. Na svim idućim partijskim sastancima i konferencijama ustanak je jednoglasno osuđen kao »mjera neprijatelja čisto četničko-ustaško-kulačkog karaktera«.

Polemike o pozadini ustanka, njegovu mogućem pokretanju izvana (anglo-američka obavještajna služba, IB) ili o montiranju čitavog događaja, nisu do danas razriješene. Ime koje se u tom kontekstu navodi je Cazinjanin Hakija Pozderac, tada generalni sekretar Vlade BiH, kojeg su mnogi optuživali za provociranje ustanka s ciljem eliminiranja političkog protivnika Mile Devrnje. Druga, ne sasvim nevjerovatna varijanta zasniva se, kako su istaknuli i neki sudionici ustanka, na želji Srba da se dizanjem ustanka i isticanjem muslimana u prvi plan osvete za uništenje srpskih sela u Krajini u II. svjetskom ratu. Naposljetku, u podizanju ustanka nemalu je ulogu imalo i osobno nezadovoljstvo i karijerizam ustaničkih vođa.

Treća cjelina knjige bavi se »Kažnjavanjem i posljedicama« ustanka (275–504). Iscrpno su prikazani sudski procesi vođeni u Cazinu i Stunju, struktura pojedinih skupina optuženih, sudske presude i daljnja sudbina osuđenih. Oko 300 osuđenih (osim nekolicine vođa koji su osuđeni na smrt) poslano je na izdržavanje višegodišnje kazne s prisilnim radom u KPD Zenica, Vareša, Stara Gradiška i dr., dok je, napose iz cazinskoga kraja, velik dio osuđenika (97 obitelji sa 609 članova) zajedno s obiteljima prisilno preseljen u Srbac (povratak im je dopušten 1953.). Promjena nastupa 1953. kada je započelo snižava-nje vremenskih kazni te postupno puštanje zatvorenika, tako da je do 1957. glavnina osuđenih uvjetno puštena.

Život u Cazinskoj krajini nakon ustanka bio je u usporedbi s predustaničkim razdobljem još nepovoljniji. Uz i dalje prisutne omrznete državne mjere poreza, otkupa i mobilizacije radne snage, gospodarskoj stagnaciji uvelike je pridonijelo zatvaranje i iseljavanje radno sposobnog stanovništva te potpuna odsutnost bilo kakvoga državnog ulaganja u gospodarski razvoj toga kraja. Stanje koje je karakteriziralo gospodarsku, ali i opće društvenu i kulturno-prosvjetnu sliku Cazinske krajine 50-ih godina, neće se bitnije izmijeniti ni u idućim desetljećima, namećući tamošnjem stanovništvu život u krajnjoj materijalnoj bijedi i kulturnoj zaostalosti.

Na kraju ove cjeline autorica objavljuje dijelove izabranih sjećanja, svjedočanstava i pisama više ili manje istaknutih sudionika bune, ali i onih koji su na neki drugi način (javni tužitelji) imali izravne veze s ustankom.

U »Zaključnim razmatranjima« (505–526) autorica sažima osnovna obilježja Cazinske bune, smatrajući da u svom uzročno-posljedičnom kontekstu predstavlja događaj dugog trajanja (507). U svim danim okolnostima Cazinska je buna bila, zaključuje autorica, »samoubilački čin, osuđen na neuspjeh ne samo onih koji su na ustanak pošli ... već, i prilično očekivano, čin koji može proizvesti veoma teške pa i tragične posljedice za hiljade drugih ljudi« (525).

Studija V. Kržišnik-Bukić je, nesumljivo, do sada najobuhvatniji rad o Cazinskoj buni 1950. god. Višegodišnji predani rad, korištenje raznovrsnom izvornom gradom, kontakti s preživjelim i njihovim potomcima, zalog su mnoštva informacija koje knjiga pruža. Me-

dotim, učestalo korištenje i pridavanje prevelike važnosti izvorima memoarskoga karaktera dovodi do prenatlaženog izbijanja subjektivnih viđenja koja svakom takvom pojedincu, napose s obzirom na njegovu nacionalnu i vjersku pripadnost, najviše odgovaraju. Vidljivo je to kroz činjenicu da autorica gotovo isključivo prenosi izjave muslimana i (iako znatno manje) Srba, te su njihova prisjećanja na zbivanja tijekom II. svjetskog rata kao i same Cazinske bune, nerijetko izrazito antihrvatska (optužbe za etničko čišćenje Srba u Cazinskoj krajini tijekom II. svjetskog rata).

Knjiga, nadalje, postavlja i neka druga pitanja na koja autorica, svjesna da je izricanje preciznog odgovora nemoguće, ne daje konačan sud. Riječ je, prije svega, o uzrocima i samom iniciranju bune kojoj su, iako se odvijala u pretežito muslimanskom području, vodstvo činili domaći Srbi, ugledni prvoborci i sudionici partizanskog rata. Autorica odbacuje mogućnost njihovih veza sa zapadnim obavještajnim službama. Odbacuje i mogućnost koju su izrekli neki sudionici ustanka upućujući da je Cazinska buna, unatoč socijalnom povodu, ipak bila smišljen, planski izrađen manevar srpske politike željne osvete nad ovdašnjim muslimanskim stanovništvom, te su vođe bune samo svjesno iskorišteni i žrtvovani pijuni jedne složene političke igre.

Naposlijetku, činjenica da Cazinska buna i cazinska događanja ne završavaju 1950., već svoj povijesni nastavak imaju i u ne tako davnim zbivanjima (afera Agrokomerc), ali i u sadašnjim, krvavim ratnim događanjima, upućuju na složeniji, vremenski duži splet uzročnosti procesa i događanja koji ovaj kraj potresaju kroz tolika stoljeća njegove povijesti.

Lovorka Čoralić

Diacovensia. Teološki prilozi, god. I., br. 1, Visoka bogoslovna škola Đakovo, Đakovo, 1993.

Prvi put Visoka bogoslovna škola (VBŠ) u Đakovu započinje izdavati stručni časopis s područja teoloških znanosti. Nakana je profesorskog zbora VBŠ u Đakovu, kako ističe uredničko vijeće u proslavu »u novome časopisu objavljujati vlastite radove i time obogatiti Đakovačku i Srijemsku biskupiju, kao i cijeli narod Božji, Crkvu Kristovu. No časopis prihvaća i druge suradnike s područja teoloških i srodnih znanosti« (7). Novi časopis nosi ime *Diacovensia* s podnaslovom *Teološki prilozi*, a izlaziće, zasada jedanput godišnje. Časopis je »prilagođen novim prilikama, novim vremenima i novim teološkim vidicima, posebno onima koje je otvorio Drugi vatikanski Sabor sa svojim Duhom Svetim nadahnutim dokumentima.« (iz uvodne riječi biskupa Ćirila Kosa, 9). Teme su zanimljive, autori probrani. Radovi su po stilu pristupačni i širem krugu korisnika. Teško je vjerovati da obrazovana laika ne bi zanimala ponuđene teme. Nakon proslava uredničkog vijeća (7) i riječi biskupa Đakovačkog i Srijemskog Ćirila Kosa, velikog rektora VBŠ (9-10) u povodu izdavanja prvog broja *Diacovensiae*, časopis sadržava priloge iz područja teologije, filozofije, povijesti i povijesti umjetnosti. Autori su domaći, profesori VBŠ kao i suradnici izvana.

Nikola Dogan u radu »Kršćanin pred izazovom demokracije« (11-23) piše i raspravlja o kršćanskom shvaćanju čovjeka, demokraciji i čovjeku, ostvarivanju ljudskih prava, crkvi i demokraciji te kršćaninu i demokraciji. Zaključuje »da je demokracija za kršćanina izazov u vjeri, jer ona je teološki izazov. Za njeга postoji samo jedna demokracija – ona koja kao